

nijvertijd

Regeren is vooruitzien. Nu Sensora helemaal vertrekt uit de Raambuurt, blijkt hoe zinvol het is geweest dat de SIED al veel eerder een voorstel voor behoud van het Sensoracomplex heeft gedaan. En dat al in 2006 zonder dat daar een directe aanleiding toe was!

Het plan – nog steeds op onze website te vinden – ging uit van herbestemming van cultuurhistorisch waardevolle delen zoals de drukkerij van De Lange uit 1894 aan de Sluisstraat 23/25, de Wasserij op Bergsingel 2 uit 1888, het eerste pand van Sensora aan de Raamstraat 10 uit 1916. In de Bergsingel als typische fabrieksstraat zou men in deze gebouwen en in nieuwbouw kunnen gaan wonen en werken. Ons plan diende vooral als inspiratiebron voor toekomstige ontwikkelingen. En die doen zich nu voor.

De eigenaar Bergsingel BV is nu in overleg met de gemeente Deventer over de herontwikkeling van het terrein. De SIED is door de eigenaar benaderd om mee te denken. Er is al een tweetal gesprekken geweest waarbij de maquette van het plan uit 2006 prominent op tafel stond. Veel ideeën die toen zijn geopperd blijken nog steeds waardevol en actueel. De gemeente Deventer is bezig met

het opstellen van een document waarin wordt vastgelegd waarmee bij de ontwikkeling rekening moet worden gehouden. Dit “handelingsperspectief” geeft de eigenaar aan de ontwikkelaars van het gebied. De SIED is zowel in deze voorfase als later betrokken.

Een ander voorbeeld van “regeren is vooruitzien” staat vermeld in dit alweer 40ste nummer van de Nijvertijd over fosfaatvrije wasmiddelen. Sensora en Klok uit Heerde (in 2014 overgenomen door Sensora) waren de eerste fabrikanten die met fosfaatvrije wasmiddelen op de markt kwamen toen de consument daar om vroeg maar waar de Nederlandse Vereniging van Zeepfabrikanten de tijd nog niet rijp voor achtte. Waarin een bescheiden familiebedrijf groot kan zijn.

Nu verdwijnt het laatste ‘klassieke’ industriële bedrijf uit de Raambuurt. Binnen een stedelijk gebied is zo’n herontwikkeling een hele uitdaging. We rekenen erop dat er een goede mix van oud en nieuw en een goede combinatie van wonen en werken voor terug komt.

Ik wens u veel lees- en kijkplezier.

Eric Giesbers
Voorzitter SIED

410

JAARGANG 22 | JUNI 2018

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer is opgericht in 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk. Wij organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies over hergebruik van industrieel erfgoed. Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek. Voor meer informatie: bel (0570) 615838 of mail info@sied.nl. U kunt ook onze internetsite bezoeken: www.sied.nl

Foto: Gebouw van Nierdt, 1888

SENSORA

De Raambuurt verliest zijn hart(jes)

Het ziet er naar uit dat Sensora, na meer dan een eeuw aanwezigheid de Raambuurt gaat verlaten. In deze Nijvertijd aandacht voor de historische gebouwen die door dit vertrek in de belangstelling zullen staan bij het opnieuw inrichten van het terrein. Tevens aandacht voor de maatschappelijke ophef die wasmiddelen soms veroorzaakten.

Merk 'Spierwit',
ca 1920

Foto Wil Kanis

Pand de Lange
van Leer, 1894

De eerste vestigingen.

Het begint in 1876 met Antoon J. Schoemaker, die op de hoek van de Graven en de Papenstraat een kruidenierszaak begint. Omstreeks 1890 koopt hij Graven 4, waar hij met zijn gezin gaat wonen. Antoon heeft belangstelling voor de groothandel en exporteert ook. Een eigenschap die kenmerkend lijkt voor de familie: zelf produceren in plaats van inkopen bij derden. Eerst wordt vleeswaar geprobeerd, daarna – succesvol- het branden van koffie. In 1908 vindt de omslag plaats: Antoon en zijn zonen stichten een fabriekje in de Diefsteeg (later Bruynssteeg) 65 en 67. Voor het eerst produceert men daar ook zeepoeder (in drie kwaliteiten!) en in 1911 richt men de firma A.J. Schoemaker en Zonen op.

Winkel hoek
Graven/
Papenstraat,
ca 1880

Naar de Raambuurt.

Als Schoemaker naar de Raambuurt komt is het bedrijf daar lang niet de eerste. Na de opheffing van de vestingwet in 1874 bestemt de gemeente de rest van de terreinen – omdat zich daar al een gasfabriek en een ijzergieterij bevinden- tussen de haven en de Buitengracht tot industriegebied. Op de hoek van de tegenwoordige Sluisstraat en Buitengracht effent men een oud bastion, het 'Prinsen Bolwerk' en daar vestigt zich in 1888 de Stoombleekwasch- en strijkinrichting van G.W.S.Nierdt. Tegenover het bruggetje verrijst in 1894 aan de Sluisstraat de boek- en steendrukkerij van de Lange, een ontwerp van stadsarchitect Mulock Houwer.

En dan, in 1916, kopen de Schoemakers Raamstraat 4, waar voor het eerst een pepermuntafdeling staat gepland. In 1920 komt er zachte zeep in productie en... verf! Uitbreiding vindt plaats in 1927: architect Maarten van Harte ontwerpt een nieuwe fabriek langs het water op Bergsingel 6.

In 1932 koopt Sensora ook Bergsingel 2/4 (het oude gebouw van Nierdt). De Schoemakers woonden in de bedrijfswoning op de verdieping. Tenslotte komt in 1936 kristalsoda in productie.

Na de oorlog wordt het pand Pothoofd 119 ingericht als verf- en vernisfabriek, maar dat blijkt een mislukking: in de jaren zestig eindigt de productie.

De laatste aankoop is die van drukkerij de Lange/van Leer in 1989.

Een geheel nieuw bedrijfsgebouw verrijst in 1996 aan de Noorwegenstraat. Maar de pepermuntproductie zal daar niet komen: in 2017 besluit Sensora deze afdeling te verkopen. Geen 'hartjes' meer uit Deventer.

De productie van de aloude soda en van de grote reeks wasmiddelen en zeepsoorten blijft de kernactiviteit van het karakteristieke familiebedrijf.

Briefhoofden uit de beginjaren van Sensora

De fosfaatkwesitie.

'De fabrikanten propageren witter-dan-wit, maar kunnen dat alleen waar maken door fosfaathoudende zeep in de handel te brengen. Dan mag voor mijn part de was grauw! Wij weten toch drommels goed dat het funest is voor het afvalwater? (...) De fabrikanten zien geen mogelijkheid het fosfaat te vervangen door een andere stof die onze moderne wasmachines kan beschermen tegen kalkaanslag. En dan te bedenken dat we op aarde maar zo'n heel klein beetje zoet water voor het leven hebben, als het ware het 'vruchtwater van de aarde.'

Aan het woord is de woordvoester van het Landelijk Comité Actie anti-witter-dan-wit tijdens een interview in de krant in 1971. Haar visie past in het in de jaren zestig toegenomen bewustzijn van de vervuiling van het

Senzo Sensitive, het enige wasmiddel waar niets in zit.

milieu in ons land. De pers publiceert daarover ruimschoots en er wordt steeds meer water- en bodemverontreiniging ontdekt. Over fosfaten ontstaan in die jaren felle discussies, waarbij blijkt dat aan het vervangen nogal wat haken en ogen zitten.

Toch komen rond 1970 twee fabrikanten met een fosfaatvrij wasmiddel op de markt: de Klok in Heerde met C5 en Senzora met Tricel. Beide bevatten NTA (Nitrilotriacetaat of azijnzuur) als fosfaatvervanger en daar hebben onderzoekers twijfel over; alleen Canada en Zweden passen het beperkt toe. Dat is ook de reden dat een grote leverancier van wasmiddelen als Unilever verklaart voorlopig geen fosfaatvrije variant te gaan maken.

In deze discussie is er nauwelijks aandacht voor Tricel. Er is wel sprake van dat het 'nauwelijks te koop is'. De Vrouwenbond afdeling Assen van de N.V.V. en daarna verschillende actiegroepen (waaronder Dolle Mina) richten zich tot Senzora met de dringende oproep 'Lever ons!' Minister Vorrink van volks-

Reclamefolder

Tricel wasmiddelen

Jan Jozef Schoemaker

TERUGKEER VAN DE HARTJES

De bekende Sensorahartjes zijn verdwenen uit Deventer. Dat is jammer, maar binnen de SIED ontstond het idee dat dit niet echt het geval hoeft te zijn. De wederkeer is mogelijk. Breng de hartjes terug bij de herinrichting van het Sensoracomplex door het pleintje tussen Raambrug en het monumentale hoofdgebouw te bestraten met speciaal ontworpen stoeptegels in de vorm van een hart en met de gebruikelijke teksten van de originele hartjes. Een mooi monument voor een bijzonder stukje Deventer.

Laboratorium in 1949

gezondheid en milieu kondigt in 1975 aan dat er een plan komt omdat in 1985 wasmiddelen geen fosfaten meer mogen bevatten.

Tegelijkertijd maken de meeste producenten zich niet druk: zij denken dat de consumenten 'de fosfaten niet zullen laten liggen'...

Inmiddels meldt de krant dat twee Eindhovense huisvrouwen nog verder gaan: zij propageren terug te keren naar de groene zeep en de soda waar immers geen fosfaat in zit. Met wat kunst en vliegwerk zou de was ook gewoon in de 'moderne wasautomaten' kunnen...

De Nederlandse Vereniging van Zeepfabrikanten (NVZ) vindt het hoog tijd flink te reageren. Begin 1972 verschijnt een paginagrote advertentie met tekst en uitleg. Daarin staat onder andere: '...fosfaten zijn een natuurprodukt. Op zichzelf is er niets groezeligs of gevaarlijks aan. Zonder fosfaat geen leven (!). Ze maken kalk onschadelijk en houden vuildeeltjes vast. Alleen bij een teveel ontstaat 'overbemesting', woekering en 'dood water'. Zonder fosfaat wordt de was minder schoon, sommige vlekken blijven en de levensduur van wasmachines wordt korter door kalkaanslag'.

En dan een heel ander argument: 'als we alleen in wasmiddelen de fosfaat

Begin Sensora, 1916, Raamstraat

verwijderen, is dat nauwelijks van invloed op het milieu. Zachte zeep belast het milieu ook en hard water is funest voor de wasmachines'. Tenslotte roept de NVZ op tot het bouwen van goede waterzuiveringsinstallaties. 'Dat is de enige afdoende oplossing'. In de jaren die volgen blijkt de NVZ op de laatste punten gelijk te hebben gehad: fosfaat wordt geleidelijk minder toegepast en tenslotte overall uit het afvalwater gehaald.

Een bezorgde Raambuurt.

Eind jaren zeventig worden de milieuwet-ten strenger. De klanten van Sensora, zoals de wasserijen en de bedrijven die chemisch reinigen mogen hun afval niet meer zomaar lozen. Sensora gaat voortaan het afval in vaten verpakt per vrachtwagen ophalen.

Het bestanddeel perchloorethyleen ('per') wordt er met een destilleer-trommel uitgehaald en de zeep gaat terug voor hergebruik. Als de gemeente een tweede trommel toestaat gaat de Vereniging Raambuurt met een bezwaarschrift naar wethouder Moester. Er komen steeds meer vaten op het fabrieksterrein en misschien is het afval kankerverwekkend... 'Geen verwerking van chemisch afval in een woonbuurt!' De buurt tekent ook juridisch protest aan tegen de door de gemeente verleende vergunning, maar de Vereniging verliest het geding. De Kroon oordeelt tenslotte begin 1984 dat de vergunning van de gemeente 'voldoende waarborgen biedt voor de bescherming van het milieu'. De gemeente ziet geen mogelijkheden het bedrijf te laten vertrekken en wil niet door wijzigingen van het bestemmingsplan bestaande bedrijven dwingen te verhuizen...

Inmiddels werkt Sensora aan een oplossing: een leverancier in het Belgische Sint Niklaas, bij Antwerpen, verkoopt chemische producten maar recycelt die ook. Sensora komt in 1983 tot overeenstemming om het per in België te laten verwerken in een gezamenlijke onderneming die

'Recypher' gaat heten.

Voortaan gaan de volle vaten via Sensora naar België en de lege, schoongemaakte weer terug. Het ministerie is er content over en de Raambuurt gerustgesteld.

In 1986 voeren alle Nederlandse bedrijven hun afval, in totaal 60 ton, volgens de wettelijke regels af.

Gebouw Zandweerd

Gebouw Nierdt, jaren '50

Bronnen

- Deventer Dagblad 1970-1984 (SAD)
- Sensora 1876-1996, bedrijfsuitgave
- N. Kuik, de geschiedenis van de Lange/ van Leer, bedrijfsuitgave 1977

Colofon

Tekst: Ipe de Graaf
 Fotografie: Theo de Kreek / SAB
 Redactie: Ipe de Graaf, Janleo van de Laar en Sam de Visser
 Vormgeving: Pieter Ellens
 Allison grafische vormgeving

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnend bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden. Nijvertijd is gratis te downloaden op www.sied.nl

ISBN 1388-2759

Donateur

Donateur kan men worden door overmaking van:

- € 20 (of meer) voor particulieren
 - € 25 (of meer) voor organisaties
 - € 50 (of meer) voor bedrijven
 - € 250 (of meer) voor 'Vrienden'
- op bankrekening NL83 INGB 0000 4151 41 t.n.v. Stichting Industrieel Erfgoed Deventer.
 Adres: Parkweg 3, 7411 SG Deventer.

Vriend van de SIED

De SIED heeft een bijzondere relatie met een aantal donateurs, die we Vriend van de SIED noemen. Voor de Vrienden gelden extra faciliteiten: het logo prominent op de website en vermelding in Nijvertijd.

De Vrienden van de SIED zijn:

- Ardagh Groep
- Auping
- Deventer Kring van Werkgevers
- JVZ Ingenieursburo
- PHB Deventer
- Salland Storage
- Schaap Bliksembeveiliging Ontstoringstechniek
- Schildersbedrijf Wolters bv
- Soils milieudadviesbureau
- Ten Hag Groep
- Witteveen + Bos

www.sied.nl